

Budapest élete – emléktáblák betüiben.

Millió ember él, küzd, nyüzsg e városban, siet, rohan az utcán kenyér után vagy örömet hajszolni, a múlt élet perceit felhasználni, de ha sétál is, alig veszi észre közülök valaki a házak, épületek falán szerényen meghúzódó feliratos kőtáblákat, márványlapokat. Rájuk sem pillantva loholnak el előttük, holt ezeket a kőbe vésett felírásokat az utókornak szánták emlékeztetőnek, figyelmeztetőnek és betűikben a város életének múlt napjai, porladó embereinek küzdelmei elevenülnek elénk. Budapest élete nyílik meg minden olvasni tudó szemnek az emléktáblák betüiben és amint — a modern bölcsele, *Henry Bergson* szerint — minden pillanatban átéljük magunkban hordott egész életünket, ha egyszer úgy járjuk Budapest utcáit, hogy emléktábláit betűzgetjük, végig lüktet rajtunk a város fejlődésének, művelődéstörténetének, viszontagságos életének érverése.

A legrégibb emléktábla: budai árvízjelzés

Régi, emeletes, erkélyes kis ház, Döbrentei-utca 15. Az uttestnél mélyebben álló kapu küszöbe mellett a falba illesztett kopott, vörsmárványlapon primitív rajzu kéz az árvíz vonalát mutatja. A legrégibb emléktábla Budapesten. Buda város tanácsa állította 1777-ben és három nyelven vésette rá a szöveget: „1775. 17. Február. Erundato Danubii. A' Dunának Áradása. Überschemung der Donau.“

Fölötte az 1838-iki árvíztabla.

Másfélszáz év során százötvennél több emlékeztető táblával jelölték meg az épületek falait, minden esztendőre körülbelül egynék a felállítására esik. Természetesen nem esztendőnként kerültek a falakra, a legközelebbi felirat az a kilenc kis árvíztabla, amelyekkel 1838-ban jelölték meg az akkori árvíz magasságát Pest-Buda utcáin. 1861-ben egy ismeretlen sváb-hegyi lakos a Széchenyi-hegy kilátója alatt márványtáblával áldozott Széchenyi emlékének. 1866-ban kezdődik az emléktáblák felállítására, amikor helytörténeti kőtáblákkal jelölik meg Budavár házait. Az egyetemi hallgatók 897 forint 41 krt gyűjtöttek e célra és a Tudományos Akadémia régészeti bizottságának munkája révén egész sor feliratos kőlap beszél azóta a Várban Buda multjáról. A fennmaradt összeget *Arányi Lajos* egyetemi tanár kiegészítette és alapítvánnyal biztosította az emléktáblák fenntartását. Tizenhárom van még belőlük. A 70-es évek óta aztán a főváros, testületek, lelkes csoportok, sőt magánosok létesítettek emléktáblákat, de nem felállításuk ideje, hanem a felírásokban felidézett korok, emberek és tettek szelleme jeleníti meg a város életét.

Az ősi Buda nyomai a Várban.

Régies szövegezésű, gyakran ódon szépségű, itt-ott nehezen kibetűzhető felírások a kopott, romló kőtáblákon a regényes Vár hangulatát hintő házain. Disz-tér 15. „A mai disztér azon része, mely a hajdani Sz. János, mai vízi s a hajdani zsidó vagy völgy, mai fehérvári kapu közt van s melyen a török kor előtt s alatt Szombat hely nevét viselt...“ míg a bécsi kaput Szombat-kapunak nevezték. Ide vezet a Szent György-utca, mely a József kir. herceg palotájának kőtáblája szerint Zsigmond király koráig a Zsidó-utca nevet viselte, utóbb szent Zsigmond, majd a török kiűzése után Vár-utcának nevezték. Am ezt a nevet viselte „a bécsi kapu utca a török alatt“, mert a kapuhoz közel volt a zsinagoga.

Iskola-tér 1. „Itt állott a szent Domonkos-rendi szerzetesek szent Miklósról elnevezett középkori egyháza és kolostora, melyben a Mátyás király alapította egyetem virágzott“, — így mondja az új emléktábla az egykor a bástyafalig terjedő templomnak a török hódoltság és a felszabadulás után egyetlen megmaradt részén, a Szent Miklós-toronyon. 1926-ban restaurálta a Műemlékek Országos Bizottsága. A stílusa szerint XV. századbeli torony régebbi emléktáblája távolsága miatt is olvashatatlan, fölötte az emlékmű mása annak az emléktáblának, amelyet *Bautzen város állított Mátyás királynak 1486-ban és ma is látható még e város kapu-toronyán!* Iskola-tér 2. I. Lajos idejében itt volt *Kont Miklós* nádor háza. „A kapujában még négy ajtóféla — olvasom a kőtáblán — a régi kornak éppen megtartott maradványa.“ A kapu fölött ódon domborábrázolatu, vörösrés festett sündisznó.

Szentháromság-utca 1. Itt állott 1391-ben *Kanizsai Miklós* udvari tárnokmester háza, amelyet a florenci *Berti Angelótól* vett. A kőbe vésett betűk beszélik: „Mellette éjszak felé állott akkor a nyulsgöti dömés szűzek háza, nyugat felé pedig, vagyis szemben a városházzal 1375—1385-ig *Ulvingnak*, buda város birájának háza.“

Az Uri-utca házfalain minduntalan az 1866-ból való emléktáblák szövegét halljuk meg a járókelőt. A hosszú utca első házában táblája az épület díszterei falán az 1250 előtt épült sz. Magdolna egyházzal kapcsolatban, mely a török korban mecses volt. A nagy ostrom után 1867-ben megrongálódása miatt lebontották. Az Uri-utca 51. számú épület helyén a török elől Pozsonyba menekült klarisszák kolostora állott és utóbb itt székelt — míg Pestre nem került — az ifjólábla. 1515-ben *Perényi Imre* nádor háza állt az Uri-utca 60. helyén. „... ékesen faragott kapufél kövei még az eredeti régiek“. Az 58. számú ház kőlapja közli, hogy a török előtti időkben Olasz-utcának hívták ezt az utcát, amelynek végén állt az 1260-ban épült templom. A törökök idején minden keresztények közös imaháza. Az 1688-iki ostrom után még megmaradt a torony alsórése. A török kiűzése után építették a felső részt és a templom többi részét. A török időkben beszélt itt a legtöbb felirat: a Bécsikapu-tér 7. számú ház táblája hirdeti, hogy az egykori Szombat-kapu a töröktől kapta nevét.

Ahonnán a főváros megmagyarosodása elindult.

A miniszterelnökségi épület helyén egykor Szent György kápolnája és szobrával szemben *Bakács Tamás* háza állt. Mellette a Színház-utca 3. — a Várszínház — már a fejlődő magyar kultúra uttörőinek emlékét őrzí. Az 1866-iki emléktáblát téves adatai miatt a főváros levétette, nem kár érte, mert a kolostornak német színházzá alakítását hangsúlyozta. Helyébe a főváros *Beethoven*-emléktáblája került 1927-ben, a nagy zeneszerző itt hangversenyezett 1800 május 7-én, de nem hirdeti márványba vésett felirat az épület nagy nemzeti jelentőségét: itt hangzott el először magyar szó színpadon *Kelemen László* és uttörő színjátszó társainak ajkán 1790 október 25-én.

A szellem halk, de messze jövőbe kuszó mozdulása emeli szavát egy-egy szerény felirat betüiben. *Apród-utca 10.* Egy költő lakott itt, *Virág Benedek*. Halkszavu költő, de neve örökéletű a magyar irodalomtörténetben. „Zengve dalát s írván nemzete századait, itt élt, halt...“ A magasan kiszögellő, ódon ház fekete márványtábláját 1880-ban „állíták tisztelői“. *Országgház-utca 14.* Itt élt a magyar képfaragás uttörője, *Canova* és *Thorwaldsen* tanítványa: *Ferenczy István*. 1871-ben jelölték meg márványtáblával az irodalomtörténetirő *Tóldy Ferenc* emlékét a róla elnevezett utca 30. számú házában. Az Uri-utca 6. számú házat rövid felirat jelöli: itt született *Szalay László* 1813-ban. 1848-ban 6 irta március 15-ről a régi *Pesti Hírlap* híres, jeltelen vezércikkét: „valamint már tetleg szabad a sajtó, úgy országos törvény által is örökre biztosítottassék...“

A szabadságharc nagy idejére kis márványtábla emlékeztet a Hadtörténelmi Múzeum *Primás* bástya felőli falán: az 1849 május 4—21. ostrom ide-

jén a „kissvábhegyi honvédek a Ferdinánd-körbástya császári tüzérségét lötték.“

Paloták a pesti városkapuk helyén.

Pesten kevesebb a történelmet idéző emléktábla és amelyik mégis ilyen, az már az ujjkor, a 48-iki nagy átalakulás küzdelmeinek emlékét örökíti meg. A polgárvárossá fejlődő Pest életének, művelődésének, viszontagságainak szellemjárása vonul itt a vésett feliratok betüiben. Négy márványtábla kelt életre a képzeletben a hajdan való idöket, amikor Pest kis területét városfal vette körül és városkapuk nyitlak a vidékre vezető utakra.

„A régi pesti városfalhoz tartozott Pálosbástyának egyik része, mely az 1738 után megkezdett lebontásból szerencsésen megmenekedett,“ — hirdeti a Bástya-utca 17. számú ház márványtáblája — „e ház tűzfalául szolgál. Még látható rajta a mellvédő, gyilokjáró és több lőrése.“ A városfal déleleti kapuja innen nem messze, a Kecskeméti-utca 19. számú ház helyén állott, „ahonnán a Kecskemét felé vezető ut indult ki“. 1794-ben bontották le az egykori kecskeméti kaput. A Vác felé vezető ut a Váci-utca és a Türr István-utca sarkán lévő palota helyén álló Váci-kaputól indult ki. „Pest város várfalának északi kapuja“ volt ez a városkapu, amely 1789-ig volt meg. A Kossuth Lajos-utca 20. számú ház falán *Berán Lajos* ruszkiai márványba faragott művészi domborműve képen is megmutatja a hatvani kaput, a városfal keleti kapuját, ahonnán a Hatvan felé vezető ut indult ki. „Ez volt a város utolsó várkapuja“, lebontották 1808-ban.

A hatvani kaputól a Kossuth Lajos-utcaig, vilamosig, moziig kicsoda fejlődés a városkapu lebontását követő száz év alatt! Erre kell gondolni a *Mária Valéria-utca* 1. számú ház előtt is, amelynek márványlapja domborműben is megörökíti a palota helyén egykor állott rondellát. Ebben a rondella néven ismert hajdani bástyatorony épületében — a hagyomány szerint még *Zsigmond király* emelte — játszott a Várszínházból kiűzött Nemzeti Magyar Színjátszó Társaság, *Kelemen László* árva csapata. Pesten itt hangzott el színpadról először magyar szó 1790 október 27-én. 1815-ben bontották le a rondellát „a város fejlesztése érdekében“.

Ezek új emléktáblák. A legrégibb márványlapok — egyben a következő korszak jelölői — az 1838-iki árvíztablák: öt vörsmárványlap Pest utcáin (kettő van Budán, egy Óbudán és egy a Margitszigeten). A *Wesselényi* dombormű a ferencesek templomának Kossuth Lajos-utcai falán, mely az árvízi hajóst a mentés drámai pillanatában ábrázolja. (*Holló Barnabás* remeke). már 1905-ből való. A Vörösmarty-tér 1. számú palotán a főváros márványtáblája emlékeztet e kornak művelődési viszonyaira és a magyar színészet élet-halál küzdelmére. E ház helyén állott 1812—1847-ig Pest város német színháza leégéséig. Utóbb „vendégül látta“ a magyar színészeket is — mondja a felirat.

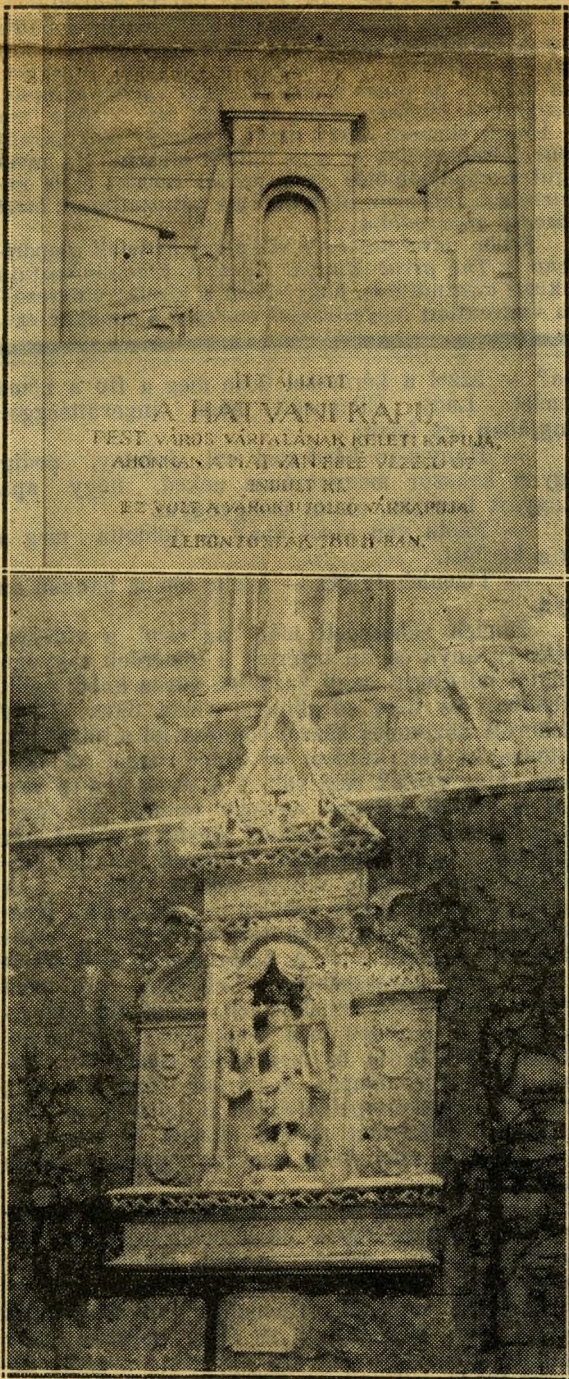
A szellemi küzdelmek emlékei Pesten.

A magyar szellem nagyjainak nevét viselő emléktáblák a XIX. század nagy művelődési és politikai mozgalmainak halhatatlanságáról szólnak a késői utódnak. *Széchenyi István* az Akadémia alapítását ábrázoló domborművön kívül még négy felirat emlékeztet. *Petőfi Sándor* négy emléktáblája elmondja, hogy a költő a Deák Ferenc-utca 4. számú házban tanult, a Kossuth Lajos-utca 19—21. számú telek egykori épületében írta a *János vitézt*, a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről szavalta el a Talpra magyar! és a Kossuth Lajos-utca 3. számú ház bronzemléke hirdeti, hogy: „E házban nyomtatták *Petőfi Sándor* vezetésével 1848 március 15-én a szabad sajtó első ter-mékét...“ Egy márványlap a Báthory-utca és Kossuth Lajos-tér sarkán már a pesti forradalom szabadságharc mozgalmanak gyászos végéről beszél: „az itt elterült régi Fa-téren“ halt meg a bitófán a szabadságharc lengyel lovasezrede. *Woronieczky Miczisláv* herceg 23 éves korában 1849 október 20-án.

A fegyverek küzdelmét a szellemé váltja fel és a márványtáblák feliratait a nyelv pallérozásán, a műveltség fejlesztésén fáradozó költők, írók egykori lakóházát ékesítik. *Vörösmarty* és *Kisfaludy Károly* neve a Váci-utca 19. számú házban, *Czuczor Gergely* a Múzeum-körút 23., *Arany János* az Erkel-utca 20., *Katona József* a Szentkirályi-utca 23., *Szigligeti Edé* a Kaplony-utca 9. számú házban és *Jókai Mór* három épület falán is.

... Mennyi hangulat, hány gondolat villózik át rajtunk, míg a százötvennél több emléktábla közül a főváros életének hullámverését zúgó feliratokat betűzgetjük, jegyezgetjük. Minduntalan megáll ilyenkor egy-egy járókelő. „Ugyan mit olvas?“ — kérdi magában és már ő is nézi a márványlapot. A Várban, az ódon házsorok közt lakó öreg nők, férfiak álltak meg így a kőtáblák feliratait előtt, amelyeket eddig — ha észre is vettek — nem olvastak el. Talán nem is gondolták, hogy a márványba vésett betűkből a város lelke beszélt velük.

Tamás Ernő

Felső kép: A hatvani kapu. Alsó kép: A Mátyás-dombormű.